

УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Прасолова Світлана Павлівна
Полтавський університет споживчої
кооперації України

Статтю присвячено теоретичним і практичним аспектам менеджменту банківського ризику ліквідності. Досліджено сучасні тенденції і проблеми в управлінні ліквідністю українських банків на основі аналізу показників ризику їх ліквідності в динаміці. Запропоновано основні підходи щодо удосконалення системи управління ризиком ліквідності вітчизняних банків.

Theoretical and practical aspects of liquidity risk management are analyzed in this article. Modern approaches and problems in Ukrainian bank liquidity management are investigated on the basis of liquidity risk indexes dynamics analysis. Basic methods of domestic banks liquidity risk control system improvement are offered.

В умовах ринкових перетворень рівень розвитку грошової системи та її основного елемента – банківського сектору значною мірою визначають реальні можливості української економіки. Тому суспільство прямо зацікавлене у стабільній роботі банків, зокрема в їх платоспроможності та ліквідності, а також у дотриманні певного ступеня ризику, притаманного різним видам їх діяльності. Проблеми, які постають перед банком, можна подолати лише застосовуючи системний підхід до управління банком в цілому і управління ризиками зокрема.

У банківській практиці ризик заведено визначати як вартісне вираження імовірності події, що викликає фінансові втрати [1;3;5;6;9;10]. Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, ними можна і потрібно керувати,

знаходити ефективні методи та інструменти, які б забезпечили раціональну стратегію управління ризиком, його мінімізацію. *Процес управління ризиками є системним і пов'язаним з виявленням і аналізом ризику, розробкою і вжиттям необхідних заходів щодо його мінімізації та ефективного моніторингу* [6; 5, с.376; 9, с.39-50].

В умовах жорсткої конкуренції банки зазнають впливу багатьох видів ризику. Огляд економічної літератури свідчить про застосування різних підходів до класифікації ризиків, але найбільш поширеним є поділ ризиків *залежно від сфер виникнення та можливостей управління ними* на зовнішні та внутрішні [1, с.453; 9, с.32]. До зовнішніх належать ризики, не пов'язані з діяльністю банку чи конкретного клієнта, а до внутрішніх – відповідно ті, що виникають безпосередньо у зв'язку з діяльністю конкретного банку. При цьому усі автори *одним з основних внутрішніх ризиків називають саме ризик ліквідності*¹ чи ризик незбалансованої ліквідності². Це пов'язано з тим, що проблема ліквідності виходить за межі одного банку, оскільки недостатність ліквідності в одному банку може відобразитися на всій системі у цілому.

Незважаючи на різноманітність трактувань, *ризик ліквідності, в цілому, визначає проблему недостатності наявних і залучених коштів для того, щоб забезпечити повернення депозитів, видачу кредитів і т. ін.* Банк, що зіткнувся з ризиком ліквідності, може бути змушений залучати кошти за поточною ставкою ринку, яка може виявитися вищою за ставку пасиву, що працював до того в банку. Це призведе до зниження прибутку банку. Недостача ліквідності частіше зумовлюється несподіваним і значним

¹ **Ризик ліквідності** — це небезпека виникнення проблеми нестачі ліквідних активів для забезпечення виконання власних зобов'язань банку.

Виділяють також *ризик ринкової ліквідності*, який визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому неприйнятних витрат[6].

Під ризиком ліквідності також розуміють небезпеку виникнення певних труднощів при залученні коштів для виконання зобов'язань, пов'язаних із фінансовими інструментами внаслідок неможливості швидко продати фінансовий актив за ціною, близькою до його справедливої вартості [7, с.730].

² **Ризик незбалансованої ліквідності** розглядається як імовірність того, що банк не зможе своєчасно виконати свої зобов'язання через недостатність високоліквідних активів (*ризик недостатньої ліквідності*) або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів (*ризик надмірної ліквідності*)[9, с.34].

відпливом депозитів, що змушує банк позичати кошти за вищою процентною ставкою, ніж ставки, за якими роблять подібні запозичення інші банки, що також негативно впливає на прибуток.

З іншого боку, одержання прибутку теж пов'язане з тимчасовою втратою деякої ліквідності. Проблеми з ліквідністю виникають у банку, якщо вони виникають у клієнтів; тобто свої проблеми з ліквідністю клієнти перекладають на банк, що зобов'язаний їх вирішувати, оскільки за це банку вже сплачено самим фактом розміщення клієнтом своїх грошей на банківських рахунках.

Тим самим, *завдання з управління ліквідністю полягає в тому, щоб наявні кошти були в розпорядженні банку тоді і там, коли і де вони потрібні йому найбільше.* Ліквідність необхідна банкам для того, щоб бути готовими до вилучення депозитів і задовольняти попит на кредити.

Зазвичай у практиці для регулювання та аналізу ліквідності банку центральні банки застосовують кілька коефіцієнтів (нормативів) ліквідності (в Україні – миттєвої, поточної та короткострокової ліквідності [4]). *Але це є найпростішим підходом до оцінки ліквідності банку, основним недоліком якого є статична оцінка ліквідності (станом на певний момент часу), що не дає можливості врахувати динамічну природу як ліквідності, так і ризику ліквідності.* Тому, в країнах з високим рівнем розвитку банківської справи банки вимірюють свою ліквідність через аналіз потоку грошових коштів, який дозволяє визначати час та обсяг потенційних потреб у фінансуванні.

Велике значення також надається аналізу ризику ліквідності, одним із основних показників оцінки рівня якого є співвідношення запозичених коштів і сукупних активів. Аналізуючи цей показник в динаміці (табл.1, п.1) ми можемо зробити висновок, що 2006 рік з точки зору ризику ліквідності для українських банків мав тенденцію до погіршення. А саме, зростання його

значення у цьому році, порівняно з попередніми (2003 – на 0,34%; а з 2004 - на 1.2%) свідчить про *зростання обсягу запозичених коштів в структурі пасивів, що збільшує ймовірність настання кризи ліквідності у разі підвищення відпливу депозитів або погіршення якості кредитів*. Крім того, у зв'язку зі зниженням нормативів обов'язкового резервування, у 2006 році суттєво підвищився ризик недостатньої ліквідності, про що свідчить зниження частки високоліквідних активів у структурі активів (на 3,88%), зростання частки нестійких зобов'язань у структурі зобов'язань(на 3,39%), зниження покриття нестійких коштів (на 9,12%), а також погіршення значень інших показників ризику ліквідності.

Таблиця 1. Аналіз показників ризику ліквідності балансів українських банків за 2003-2006 рр., % [8]

Назва показника	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	Відхилення від попереднього року (+;-)		
					2004р.	2005р.	2006р.
1. Співвідношення зобов'язань та сукупних активів	87,15	86,29	88,10	87,49	- 0,86	1,81	- 0,61
2. Високоліквідні активи в процентах від суми загальних чистих активів	16,01	17,56	17,06	13,18	1,55	- 0,50	- 3,88
3. Нестійкі зобов'язання (депозити до запитання та одержані міжбанківські кредити і коррахунки банків) в процентах до загальних зобов'язань	59,64	58,09	56,45	59,84	- 1,55	- 1,64	3,39
4. Покриття нестійких коштів (високоліквідні активи в процентах від нестійких зобов'язань)	30,79	35,04	34,30	25,18	4,25	- 0,74	- 9,12
5. Ризик вилучення коштів (високоліквідні активи в процентах від суми всіх депозитних вкладень клієнтів)	26,69	29,01	27,28	24,51	2,32	- 1,73	- 2,77
6. Співвідношення кредитів, наданих клієнтам та депозитних вкладень клієнтів	111,21	107,55	106,30	128,42	- 3,66	- 1,25	22,12
7. Співвідношення міжбанківських кредитів наданих та одержаних (у тому числі коррахунки банків)	24,24	28,11	25,99	21,17	3,87	- 2,12	- 4,82
8. Співвідношення кредитних, інвестиційних вкладень та депозитних зобов'язань банку	133,07	129,53	127,64	155,30	-3,54	-1,89	27,66
9. Співвідношення депозитів до запитання та загальної суми депозитних вкладень клієнтів банку	41,34	40,27	38,65	34,68	- 1,07	- 1,62	- 3,97

Подібний висновок підтверджують результати проведеного в табл.2 аналізу ресурсної бази українських банків. Розрахунки свідчать про систематичне зростання (з 87,15% в 2003 р. до 88,10% в 2005 р та до 87,49% у 2006р.) частки зобов'язань у структурі пасивів українських банків за відповідного зниження частки власного капіталу. Це означає, що зі зростанням обсягу загальних активів банку питома вага власного капіталу істотно знижується навіть за умови збільшення його абсолютної величини. Така тенденція є закономірною, адже в розвинених країнах частка власного капіталу в загальних пасивах банків становить близько 8 – 10%. З позиції ризику ліквідності подібні структурні зрушення свідчать про те, що проблеми аналізу та ефективного управління ризиком ліквідності з часом стають для українських банків все актуальнішими.

Таблиця 2. Структурний аналіз ресурсної бази українських банків з позицій ризику ліквідності за 2003-2006 рр., % [8]

Назва показника	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	Відхилення від попереднього року (+;-)		
					2004р.	2005р.	2006р.
1. Власний капітал	12,85	13,71	11,90	12,50	0,86	- 1,81	0,61
2. Зобов'язання	87,15	86,29	88,10	87,49	- 0,86	1,81	- 0,61

Розрахунки інших показників ризику ліквідності також вказують на погіршення управління ліквідністю банками України в 2006 році. Зокрема, як уже зазначалось, про це свідчить зниження покриття нестійких зобов'язань високоліквідними активами (див. табл.1, п.4) та підвищення ризику вилучення коштів (табл.1, п.5). Подібні негативні зміни були обумовлені зростанням у цьому році питомої ваги кредитних вкладень (на 6,16%) за одночасного зниження частки високоліквідних активів у структурі сукупних активів (див. табл.3), хоча співвідношення кредитних та депозитних вкладів й знижувалося (табл.1, пп. 6, 7, 8).

Таблиця 3. Структурний наліз якості активів українських банків з погляду ризику їх ліквідності за 2003-2006 рр., % [8]

<i>Назва показника</i>	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	Відхилення від попереднього року (+;-)		
					2004р.	2005р.	2006р.
<i>Високоліквідні активи</i>	16,01	17,56	17,06	13,18	1,55	- 0,50	- 3,88
<i>Кредитний портфель</i>	73,27	72,35	73,12	79,28	- 0,92	0,77	6,16
<i>Вкладення в цінні папери</i>	6,52	6,07	6,70	4,25	- 0,45	0,63	- 2,45

З іншого боку, результати аналізу свідчать про підвищення стабільності клієнтської бази українських банків у цьому періоді, оскільки питома вага нестійких зобов'язань, перш за все депозитів до запитання, у структурі загальних зобов'язань та депозитних вкладень постійно знижується (див. табл.1, пп. 3, 9) Але подібне зниження обумовлюється, перш за все, зростанням строкових вкладів саме фізичних осіб. А за існуючих вітчизняних умов не потребує доведення той факт, що в умовах політичної та економічної нестабільності, можливості виникнення політичної та економічної кризи, банки в будь-який момент можуть бути піддані масовому вилученню коштів з рахунків клієнтів, як це було під час кризи 2004 року. При цьому величина такого відтоку може в багато разів перевищувати ймовірну величину інструментів, за допомогою яких можна було б попередити або компенсувати такий відтік, тобто компенсувати ризик ліквідності.

Зокрема, для компенсації ризику ліквідності, банки можуть або накопичувати ліквідність у своїх балансах (управляти активами), або здобувати її на грошових ринках (управляти пасивами), або використовувати обидва способи збалансовано (активами і пасивами). На додаток до цього банки можуть займатися продажем ліквідності, що забезпечує додатковий прибуток.

Вважається, що банк має достатній запас ліквідності, якщо він спроможний здобути необхідний обсяг ліквідних ресурсів (шляхом

збільшення зобов'язань чи перетворення активів) вчасно і за прийнятною ціною. При цьому час є вирішальним фактором в управлінні ліквідністю, оскільки банк має точно знати, як, коли і звідки можуть бути отримані необхідні ліквідні кошти. Вартість же ліквідності залежить від ринкових умов та міри впливу інших ризиків, у тому числі кредитного та процентного на баланс банку.

Крім того, слід враховувати вплив на ризик ліквідності вітчизняних банків таких специфічних аспектів як: слабкий рівень розвитку фінансових ринків, здатний в будь-який момент зробити неможливим як запозичення додаткових коштів для заміщення ресурсної бази, так і організувати продаж активів банку і застав; досить високі темпи зміни курсу національної валюти, процентних ставок та інфляції, швидкоплинність проведення банківських операцій.

Саме тому ***успішне управління ризиком ліквідності визначається здатністю банку управляти очікуваними грошовими потоками, здійснювати фінансове планування та планування ліквідності з урахуванням різних сценаріїв розвитку подій.*** Стратегічне управління ризиком ліквідності, на нашу думку, повинно здійснюватись шляхом прогнозування обсягів активів та пасивів, встановлення прогнозних значень внутрішніх коефіцієнтів ліквідності, доходності та вартості, встановлення лімітів на проведення окремих активних операцій за відповідного контролю за дотриманням обов'язкових нормативів ліквідності та лімітів.

Наприклад, на основі проведення відповідних досліджень (за напрямом і обсягами фінансових потоків, сезонністю квартальної і місячної виплат заробітної плати й місячних платежів) структури клієнтської бази банку, податкового календаря, середнього щоденного обсягу платежів за останній період, оплати банком витрат на залучення та на інші операції (процентні і непроцентні витрати банку), слід призначити незнижуваний норматив ліквідних коштів для кожної філії

(не менше 2 – 2,5% від залишку „гарячих” грошей) і вимагати дотримання цього нормативу [1,с.473]. Тим самим, **основним пріоритетом в управлінні ліквідністю є те, що більша частина ресурсів банку призначається для задоволення клієнтського попиту на ліквідні кошти, а менша – для досягнення бажаної прибутковості банку.**

При цьому, в результаті ускладнення банківської діяльності, органи банківського нагляду повинні, на нашу думку, контролювати не тільки дотримання нормативних вимог ліквідності, а й відстежувати розподіл вимог та зобов'язань за термінами погашення на основі відповідних таблиць термінів погашення вимог та зобов'язань за окремі періоди, аналізувати відтік грошових коштів банку відповідно до укладених угод та, тим самим, визначати очікувані зміни ліквідності.

Управління ризиком ліквідності, таким чином, більше пов'язано з ринковою ліквідністю, ніж з встановленням нормативних вимог ліквідності.

Мається на увазі, що керівництво банку повинно постійно аналізувати вплив різних зовнішніх факторів і тенденцій (наприклад, внутрішньої і зовнішньої політичної нестабільності, що може зумовити відтік депозитів, сезонні зміни тощо) на вимоги з фінансування. Подібні економічні зміни впливають на всі банки, але за рахунок адекватного фінансового управління можна зменшити їх негативний вплив, чи посилити позитивний. Керівництво повинно також мати плани на випадок непередбачуваних змін, або якщо їх прогнози виявляться невірними. **Ефективно планувати означає визначати мінімальні та максимальні потреби в ліквідних коштах та розглядати альтернативні шляхи дій для їх задоволення, а не тільки забезпечувати відповідність між термінами і обсягами погашення активів і зобов'язань.**

Таким чином, для створення ефективної системи управління ризиком ліквідності, що включає виявлення, кількісну оцінку, моніторинг та оптимальне збалансування окремих елементів ризику, необхідно враховувати наступні основні аспекти:

- аналіз ліквідності банку представляє собою складний процес, який не може бути зведений до однієї методики чи набору формул, тому банки повинні вимірювати свою ліквідність через аналіз потоку грошових коштів, який дозволяє визначати час та обсяг потенційних потреб у фінансуванні, а не використовувати статичні коефіцієнти ліквідності;
- аналіз показників ризику ліквідності у динаміці дозволяє виявити основні тенденції і проблеми в його управлінні;
- завдання з управління ліквідністю полягає в тому, щоб наявні кошти були в розпорядженні банку тоді і там, коли і де вони потрібні йому найбільше. При цьому вирішальним фактором в управлінні ліквідністю є час, оскільки банк має точно знати, як, коли і звідки можуть бути отримані необхідні ліквідні кошти;
- успішне управління ризиком ліквідності визначається здатністю банку управляти очікуваними грошовими потоками, здійснювати фінансове планування та планування ліквідності з урахуванням різних сценаріїв розвитку подій;
- при управлінні ризиком ліквідності необхідно враховувати розмір банку, зокрема, в умовах зростання ринкових процентних ставок вартість придбання ресурсів на грошовому ринку буде занадто високою для всіх банків, за винятком найбільш великих, тому невеликі банки з обмеженим фінансуванням повинні уникати надання великих кредитів, куплених на грошовому ринку;
- ефективне управління ризиком ліквідності ґрунтується на ефективному плануванні рівня ліквідності, яке полягає у визначенні мінімальних та максимальних потреб в ліквідних коштах, а також розгляді альтернативних шляхів дій для задоволення цих потреб.

Література:

1. Банківський менеджмент: Підручник /За ред.. О.А. Кириченка, В.І.Міщенко. – К.:Знання, 2005. – 831 с.
2. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 528с.
3. Грюнинг Х. Ван, Брайнович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 304с.
4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 15.09.2004р. №437 / База даних інф.-довід. системи "Ліга-закон". Ел. читальний зал ПУСКУ
5. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навчальний посібник. - Суми: ВТД „Університетська книга”, 2003. – С. 375 – 403.
6. Методичні вказівки з інспектування банків „Система оцінки ризиків”, схвалені постановою Правління НБУ від 15.03. 2004 р. №104 /База даних інф.-довід. системи „Ліга-закон”. Ел. читальний зал ПУСКУ.
7. МСБО 32 „Фінансові інструменти: розкриття та подання”. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / Пер. з англ. за ред. С.Ф.Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000.
8. Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2006 року // Вісник Національного банку України. – 2006. - №7. – С.39.
9. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку: Підручник. – 2-ге вид., доп і перероб. - К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
10. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках. – М.: Catallaху, 1994. – 820 с.
11. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: «Дело ЛТД», 1995. – 768 с.